РОЗВИТОК ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЛЯ ПІД ВПЛИВОМ ЄВРЕЙСЬКОГО ЕТНОСУ У XIX СТОРІЧЧІ

Воловик В.М., доктор географічних наук, професор кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Питанням появи та функціонування єврейських землеробських колоній України займались історики, краєзнавці, економ-географи XIX: В. Алєніцін (1884), М. Кулішер (1888), але жодний фізико-географ. Про єврейські землеробські колонії регіону є відомості у праці В. М. Нікітіна (1877), проте вони епізодичні, без точного зазначення джерел, викладені несистематизовано. Праця В. П. Рибинського глибше розкриває тему. Її автором опрацьовано близько 300 справ відділу «Еврейского земледельческого дела» у Київському центральному історичному архіві ім. Антоновича [1].

Формування та динаміка сільськогосподарських ландшафтів Поділля під впливом євреїв мала досить специфічні особливості, особливо наприкінці XIX століття. Необхідно виділити декілька напрямів за якими здійснювалось природокористування цим етносом.

Євреї-перекупники. Самим нічого не виробляючи, їм вдалося захопити всю хлібну торгівлю регіону як крупно- так і дрібнооптову. Євреї віддалені від землеробства, змогли заставити працювати на себе селян-українців, врахувавши їх потяг до горілки та хронічної нестачі грошей. Досить часто в ролі перекупників були шинкарі, яких описує Г. Янсон: «*Где поселялся он, там начинается ростовщичество и скупка хлеба за деньги, а чаще за водку. Все углы еврейского жилья пополняются разным крестьянским добром; «клуня» или амбар еврея засыпается по мелочам собранным зерном*» [2].

Євреї-орендатори. Маєтків, які орендувались, в порівнянні з іншими

губерніями, було досить багато – 264[2] (Київська губернія – 299, Волинська губернія – 256). Відповідно площа – 180116 десятин (202610 та 134332) [2]. Їхня специфіка була в тому, що даний тип:

- завжди отримував більший прибуток з маєтку, ніж це міг зробити його власник, але не тому що євреї мали більше спеціальних знань, або сільськогосподарської техніки;
- використовували дешеву робочу силу, переважно селян-українців. Це відбувалось через боргові (грошові) зобов'язання останніх перед орендарями. Селяни мусили відробляти цю повинність;
- спосіб ведення господарства був нераціональним, навіть деструктивним. Польові ландшафти використовувались аж до повного виснаження ґрунтового покриву, без сівозмін, знімаючи по 6-8 врожаїв однієї культури.

На правах власності було куплено дуже мало земельних угідь, що пов'язано із забороною. Але євреї обходили її використовуючи підставних осіб, використовуючи довготермінову оренду та векселі, які перевищували ціною суму заплачену за маєток. Наприкінці століття у Подільській губернії куплено 1 маєток площею 9770 десятин [2].

У 1876 році у регіоні у Проскурівському повіті 2/3 маєтків здані орендаторам, переважно євреям; у Літинському повіті орендовані господарства складали до 40 % (поляки та євреї). Маєтки, взяті в оренду часто передавались від євреїв селянам-українцям зі значним підняттям оплати. Орендарі-євреї брали з селян відсотки частиною врожаю. Врахувавши те, що більшість орендаторів були людьми далекими від сільського господарства, вони прагнули взяти від землі найбільший дохід, не звертаючи увагу на її продуктивність. Вирощувались культури, які при найменших витратах давали найбільший прибуток: баштанні культури, льон, просо.

У Східній Галіції євреї були дрібними землевласниками: їм належало понад половину земель у містах та містечках, більше 10 % (понад 300 га) табулярної власності; до їхніх рук перейшла значна частина селянської землі [3, С. 42].

---

[2] З врахуванням сучасного політико-адміністративного поділу Поділля, куди відносились Староконстянтинівський та Кременецький уїзди Волинської губернії, Липовецький уїзд Київської губернії кількість маєтків збільшується до 417 (дані без Галичини). Площа (з доповненнями) становила 256339 десятин.

Єврейські землеробські колонії. Більшість євреїв-землеробів селилась на казенних землях, менша частина на «чиншових» правах; з останніх більше людей займаються хліборобством, хоча все-таки більше працюють наймані робітники — українці. Колоній було небагато. В межах регіону, наприкінці століття було лише чотири: при м. Колюс Ушицького уїзду (175 чол.), Киліанівка Літинського уїзду (181 чол.), Кузьминка Ольгопільского уїзду (293 чол.), Старозакревський майдан (650 чол.)[3]. Що стосується безпосередньо колоній на казенних землях, то вони практично не мають нічого спільного з сільськогосподарськими та супутніми їм ландшафтами. Таке твердження не дивне. Хіба може народ, дуже далекий від землеробської культури, правильно використовувати угіддя [1].

В колоніях – значні потреби, жорстоке начальство та незвична важка праця, яка навіть не забезпечувала прожитковий мінімум. Взимку – за умовами сільського життя – декілька місяців не заповнені роботою. Все це певним чином прискорювало відтік євреїв до міст та містечок. Тому відбувались досить інтенсивні внутрішні міграції: «*Еврейская колонія на путешественника производитъ тяжолое впечатленіе. Две трети домовъ съ ободранными крышами, при чемъ многіе дома совершенно пусты; почти все дома не выбелены, глина съ наружныхъ стенъ пообвалилась. Около многихъ домовъ, какъ говорится, ни кола, ни двора. Однимъ словомъ, без преувеличенія можно сказать, что еврейскія колоніи предствавляютъ собою «мерзость запустенія*» [2].

Для деяких казенних колоній не дуже вдало вибрана місцевість. Там євреї зовсім не займались землеробством.

Загалом, спробу заснувати єврейські землеробські колонії на Поділлі можна вважати невдалою. Цей етнос не пристосований до створення землеробського господарсько-культурного типу. Якби вони зустрічали опір місцевого населення при розвитку торгівлі, можливо вони й перейшли б до іншого способу життя. А так, для євреїв є «гандель» (торгівля), а для роботи в полі – селянин-українець. «*На наши вопросы евреямъ-колонистам, почему они сами не ходятъ за плугомъ и не косятъ, они отвечали: «На что я буду ходитъ за плугомъ ? Про теє мужикъ, я ёму*

[3] Дані без Балтського уїзду.

заплачу, вінъ и зробить, що мині треба» [2].

Єврейські землеробські колонії, створені на власних землях, знаходились у незадовільному стані. Середній розмір городу становив 1,4 десятини, крім цього було багато садових ландшафтів.

Розвиток землеробства у євреїв було досить невигідним для польського та російського етносів як у політичному, так і економічному сенсі. Частина сільських етнокультурних ландшафтів проявилась у вигляді етнічних анклавів (єврейські сільськогосподарські колонії), дисперсно поширених територією регіону. Кожний з типів ландшафтів мав особливості природокористування, які призводили до формування або антропогенних, малопродуктивних акультурних ландшафтів – єврейських сільськогосподарських та єврейських примістечкових господарств (на початку XX сторіччя).

Список використаних джерел

1. Воловик В.М. Єврейські землеробські колонії Поділля: просторово-часовий аналіз та аспекти природокористування // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2004. – Вип. 7. – С. 37-46.

2. Чубинский, П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. П. Чубинский // Юго-западный отдел: материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. – СПб., 1872. – Т. VII. – Вып. 1-6. – 337 с.

3. Ястребовъ Н.В. Галиція накануне Великой войны 1914 года. - Петроградъ: Тип. А.Э. Коллинсъ, 1915. – 146 с.

ПАРКОВО-ПАЛАЦОВІ КОМПЛЕКСИ: ЧАС ЛЕГАЛІЗАЦІЇ

Коржик В.П., кандидат географічних наук, старший науковий співробітник
Національний природний парк «Хотинський»

Нинішню структуру природно-заповідного фонду (надалі – ПЗФ) України в певній мірі можна вважати компромісом між декларованим збереженням первісних (природних) рис і властивостей територій чи окремих об’єктів, та